

7/6



Perrys "svarta skepp" nalkas en japansk hamn; samurairupper marscherar upp för att avvisa inkräktarna. (Samtida japansk målning.)

JAPANSKT PERSPEKTIV

TVÅ GÅNGER under åttio år har den japanska staten och det japanska samhället omdanats genom revolutioner uppifrån, inspirerade och verkställda av en liten grupp tekniker och intellektuella.

Den första omvälvningen — omkring 1870 — började med en restauration, i det att kejsaren, förut i skuggan av den främste feodalherren, shogunen, blev symbol för den genom feodalismens krossande vunna riksenheten; det nya Japan, om vilket man då så mycket talade, utmärktes emellertid inte av denna omkastning från shogunat till kejsardöme, utan av den snabba och väldiga modernisering som en europeiskt och amerikanskt påverkad elit genomförde i kejsarens namn. Industrialisering, kapitalism, ökad folkbildning, militarisering, maktkoncentration hos staten och disciplinering av medborgarna präglade denna revolutionära period; i vida mindre grad än i jämförbara västerländska stater kom utvecklingen att innefatta politisk medvetenhet, frihet och demokrati. Det stora syftet var från början att vinna likställighet och makt i förhållande till andra nationer, och detta syfte fullföljdes under årtionden med utomordentlig framgång. Segern över Kina 1895, över Ryssland 1905, anfallet mot Kina 1931 och upprättandet av satellitstaten Manchukuo var milstolparna; under fyrtio år erövrade Japan områden som i ytvidd var vida större än och i befolkning lika stora som erövrarlandet. Med inträdet i det andra världskriget tycktes drömmarna bli överträffade av verkligheten: Japan med lydländer (utom de ockuperade områdena i Kina) omfattade 1942 bortåt 300 miljoner människor, av vilka inte mycket mer än en fjärdedel japaner.

Med det totala nederlaget 1945 skalades alla erövringar bort och all militär avskaffades. Liksom 1870 samlades statsmakten hos en grupp personer med revolutionära syften. Kejsaren bevarades som symbol, men statens ledare, ett slags ny, och mera reellt ledande shogun, blev segrarnas representant general MacArthur; i stället för 1870 års grupp av japanska adelsmän trädde amerikanska militärer, tekniker, ämbetsmän och professorer, stödda av ockupationsarmén och hjälpta av en japansk minoritet. Syftet var att i vissa punkter komplettera, i andra helt bryta med det föregående, att definitivt ombilda Japan efter västerländska mönster, eller snarare efter i Västerns länder endast delvis realiserade ideal. Fred och fredlighet, social och ekonomisk utjämning, likställighet mellan könen och närmande mellan samhällsklasserna, frihet och politisk medvetenhet, fördjupad och till individualism och självständighet eggande folkbildning, i detalj genomförd och med modernaste

Herbert Tingstens japanska artikelserie, inledd med skildringen "Turist i Japan" i söndagsläsningen den 3 juni, fortsätter närmast med en historisk översikt, som kommer att omfatta tre artiklar; den första publiceras här.

hjälpmedel garanterad demokrati — sådana var huvudlinjerna i programmet. Med en obundenhet som endast sällan äges av makt-havare omformades den japanska lagstiftningen under några år av febril entusiasm; sedan ansågs lärjungen mogen att reda sig själv, ockupationen upphävdes, självstyrelse återställdes och fred blev sluten. Det nya Japan, om vilket man nu talar, är till stor del Amerikas verk.

Hur detta experiment, ett av historiens märkligaste, skall lyckas hör till samtidens viktiga frågor. Att besvara den frågan går inte, att belysa och bedöma den är möjligt. Den första förutsättningen är att söka förstå den japanska utvecklingen, att lära känna det japanska samhällets struktur och de idéer, opinioner och handlingsmönster som varit och kanske kan förbli bestämmande.

Japans signatur för omkring hundra år sedan var feodalism och isolering. Det urgamla kejsardömet hade, liksom under flera tidigare skeden, sedan början av 1600-talet sjunkit ned till en romantisk-religiös ideologi utan makt; kejsaren och hans hovadel levde, som en ålderdomlig deko-ration, i Kyoto. Av feodalherrarna, mellan 200 och 300 till antalet, var den mäktigaste, under titeln av shogun, en översta länsherre, som de övriga var skyldiga skatter och lydnad. Att bevara samhället stabilt, utan inre förändringar och yttre påverkningar, var den lilla härskande, ofta förfinade och kinesiskt bildade klassens önskan. Bönderna, massan av befolkningen, (80—90 procent att döma av senare statistiska utredningar) var inte livegna i europeisk mening, men deras liv var minutöst reglerat och avgälderna till feodalherrarna, betalade in natura, främst i ris, ytterligt hårda; flertalet levde på svältgränsen och vid missväxt dog hundratusenden eller miljoner. Lågadeln, samurai, var feodalherrarnas polis. Tidigare hade denna grupp varit riddare eller krigare, men under en mer än 250-årig fred blev dess uppgift huvudsakligen att kontrollera bönderna och slå ned de talrika bondeupproren. Denna lågadel var relativt mycket stor, 5—6 procent av befolkningen (mot 1/2 procent i Frankrike före revolutionen och 1/4 procent i Sverige under 1800-talet). En del av de ofta sysslösa

och fattiga samurai bildade kärnan i den sakta växande klassen av köpmän och bildade i städerna. I övrigt var stadsbefolkningen, affärsmän, hantverkare, arbetare inom spirande primitiva industrier, socialt och mestadels ekonomiskt lågstående, även om en grupp av kapitalister, förmedlare mellan feodaladeln och köpmännen, var under utbildning. Sedan åtminstone närmare 150 år — kanske vida längre — var befolkningen stationär, 28—30 miljoner; hungersnöd, sjukdomar, aborter och barnamord bevarade även på denna punkt stabiliteten.

Stillaståndet säkrades genom isolering. Endast en hamn, Nagasaki, var under korta tider och strängt begränsade och reglerade former öppen för holländska och kinesiska köpmän. Till de få skildringarna av hur denna handel tillgick och hur Japan under avspärrningstiden tedde sig för en utlänning hör svensken Carl Peter Thunbergs beskrivning av en Japanresa i holländsk tjänst 1775—1776. "Högmod är ett av nationens kardinalfel. De tro sig vara något för mer än andra nationer, och i synnerhet anse de européerna stå mycket lågt under dem" — det är en av Thunbergs efter allt att döma riktiga iakttagelser. Han tänker självfallet på de härskande

och deras omgivning; med de undertryckta och lågtstående bönderna synes han föga ha kommit i beröring.

Den karaktäristik jag här givit avser närmast det sista shogunatet (omkring 1600—1870), men till stor del gäller den likväl för ett årtusende eller mera. Den aristokratiska kulturen, slutenheten i fulländad särart, har varit det främst observerade av samtida skildrare, resenärer och ofta även senare tids historiker. Japans mest berömda litterära produkt, berättelsen om Genji, är från början av 1000-talet; det främsta hovet, det kejsarliga, är scen för romanen, man möter inga lägre personager än furstar, adelsmän och deras uppvaktning, bönderna skyntar liksom i madame de Sévigné's brev eller i hertig de Saint-Simons memoarer endast som en grå massa utanför slottens ceremonier och utsökta arrangemang. Vi finner liknande miljöer i de europeiska feodalstaterna; det för Japan speciella är isoleringen, perfektionen i de förnäma dockskåpen, den långa tiden av fred, fätalsvälde och fätalskultur.

Regimens fall berodde på två sammanhängande faktorer, isoleringens brytande och det feodala systemets sprängning. År 1853 begärde den amerikanske amiralen Perry i spetsen för en eskader att Japan skulle öppna sin handel, och under de följande åren framtvangs en rad för främlingarna förmånliga fördrag med USA och europeiska stater: låga tullar, domsrätt över det egna landets undersåtar, rätt att i vissa städer hålla trupper. Dessa eftergifter, delvis direkt framkallade av militära aktioner, särskilt bombardemang av vissa städer och fästningar, väckte en nationalistisk reaktion som gick på skilda linjer: antingen skulle man fördriva främlingarna och återställa isoleringen eller genom att lära av dem göra Japan starkt och lika berättigat. Samtidigt, och delvis som följd av isoleringens brytande, ökades den ekonomiska och sociala spänningen och tillika spänningen mellan feodalfurstarna. Grupper inom samuraiadeln representerade den mest medvetna kritiken; köpmännen krävde friare handel inom landet och med utlandet; det stegrade antalet oroligheter eller upprovsförsök på landsbygden visade böndernas missnöje. I äldre historia har man, såsom exempelvis Harald Hjärnes utmärkta översikt visar, särskilt stannat vid de rent politiska och personliga orsakerna till krisen; senare har dess bakgrund i Japans ekonomi och samhällsliv starkare framhävts.

Den konflikt som uppstod kan ses som en strid mellan kejsaren och shogunen, men dessa personer spelade ringa roll; under en stor del av den kritiska tiden var de män som tjänstgjorde som fanor för de stridande och tävlande minderåriga. Att kejsaren blev samlingspunkt för vad man kan kalla den revolutionära riktningen — som efter hand förkastade isoleringsnationalismen för att övergå till imitationsnationalismen — berodde sannolikt till stor del på att kejsarideologin under de föregående årtiondena fått en renässans genom några shogunfientliga teoretiker. Alltnog, kring kejsaren som symbol samlades en del läns-herrar, den kejsarliga hovadeln, blomman av samurai och den intellektuellt och kommersiellt ledande stadsbefolkningen; bönderna torde, i den mån de tog ställning, i huvudsak ha understött denna riktning. Efter en rad förvecklingar och begränsade strider segrade kejsarlinjen. Omkring 1870 avsattes shogunen, länsväsendet upphävdes, och läns herrarna och deras samurai fick i ersättning stora penningbelopp — en av den japanska kapitalkoncentrationens förutsättningar —, bönderna blev i princip självägande med skyldighet att betala skatter i pengar, statsenheten fulländades med syfte att genom modernisering efter västerländskt mönster forma ett

nytt och bättre Japan började Meijitiden, så kallad efter den förste kejsaren (1868—1912), sedan shogunatet störtats.

Den nya regimen, ledd av en aristokratisk elit, konsoliderades under de följande åren, delvis genom att slå ned grupper som medverkat vid dess tillkomst. Nya bondeuppror — bönderna fann ofta skatterna lika tryckande som förut avgälderna — krossades med hård hand, och dessa spontana reaktioner mot förtrycket försvann definitivt ur Japans historia. Ett uppror i den sydligaste provinsen Satsuma — ofta kallat samuraiupproret, då orsaken var missnöje bland samurai och samurai i detta område utgjorde en fjärdedel av befolkningen — slogs

och Meiji-tiden
Japan
Därmed

ned av den nya värnpliktsarmén. De härskande kunde obundna skrida till reformation och expansion.

Moderniseringen av Japan genomfördes med en systematik som har få motsstycken i historien. Delegationer utsändes till Västeuropa och USA för att inom skilda områden lära det nyaste och bästa och överföra lärdomarna i japansk praktik; i samma syfte inbjöds utländska experter till Japan. Det väsentliga syftet var ständigt att stärka Japan i förhållande till yttervärlden; att höja befolkningens materiella och intellektuella standard var inte det primära målet, utan mera en förutsättning för och en biprodukt av arbetet för nationens maktställning. Detta ger den japanska reformpolitiken dess särprägelse.

Den militära beredskapen stod i förgrunden. Allmän värnplikt infördes, och den nya värnpliktsarmén organiserades i huvudsak efter tyskt mönster. De besuttna och bildade hade lägre tjänstetid och friskrevs i stor utsträckning från tjänsten. En flotta uppbyggdes, varvid den brittiska modellen blev tongivande. Rustningsfabriker, skeppsvarv, järnvägar, telefon och telegraf tillkom i statlig regi och i statlig ägo. Då man började från så gott som ingenting och utan tyngande traditioner, var det möjligt att utan omgång införa det mest effektiva. Allmän och obligatorisk undervisning, utbyggd med tekniska skolor och universitet, var också en viktig del av beredskapen; den nationella propagandan var från början stark i skolorna och blev i stort sett oavbrutet stegrad. Den ordinarie sexåriga undervisningen kunde, med hänsyn särskilt till det japanska skriftspråkets svårighet, inte leda till mer än hjälpliga kunskaper i läsning, skrivning och räkning; dess resultat blev snarare nationell likriktning än intellektuell nyfikenhet och självständighet.

Ekonomins reorganisation var förutsättningen för allt detta. En

japansk forskare har sagt att Meijitidens statsmän var de sista merkantilisterna, en amerikansk att de var de första planhushållarna. Statsmakten tog initiativen, planerade och ledde, och statens styrka var målet. Genom en rad åtgärder ökades jordbruksarealen och brukningsmetoderna förbättrades. Industri, transportväsen och gruvsdrift igångsattes av staten under skydd av höga tullmurar. Efter hand såldes emellertid, ofta till mycket billiga priser, skeppsvarv, fabriker och gruvor till enskilda, då den privata driften ansågs överlägsen — ännu en förutsättning för kapitalkoncentrationen i Japan, en koncentration som särskilt kom att uppbåras av de gamla feodalsläkterna. Moderniseringen bidrog till att den förut stationära befolkningen snabbt växte: 35 miljoner 1872, 44 miljoner 1900, 71 miljoner 1939. Jordbrukarnas andel i befolkningen sjönk till 60 procent 1919 och 50 procent 1930; samtidigt minskades oavlåttigt den del av jorden som brukades av ägarerna, medan arrendatorer och lantarbetare blev proportionsvis flera. Att finna områden dit industriprodukter kunde avsättas och från vilka felande livsmedel och råvaror kunde importeras blev ett alltmer trängande problem.

Den ytterligt snabba, uppifrån ledda ekonomiskt-sociala omdaning medförde inte, eller endast i ringa grad, de sekundära resultat som vi blivit vana att förbinda med sådana utvecklingsprocesser. Ingen kvinnoemancipation, ringa social utjämning, ett minimum av socialpolitik — man litade och kunde i huvudsak lita till familjesolidariteten vid sjukdom och ålderdom — begränsade ansatser till ett politiskt organisationssystem, politisk frihet och politisk demokrati. Den författning som kejsaren utfärdade år 1889 är typisk för situationen. Den var av tyskt mönster, mera den preussiska författningen av år 1850 än det tyska kejsardömet av 1871. En representation på två kamrar upprättades, av vilka den enas medlemmar utsågs av kejsaren, den andra av folket.

Men rösträtten till den folkvalda kammaren var genom skattevillkor ytterst begränsad (460.000 röstberättigade år 1890, 1,4 miljoner år 1900). Viktigare var att kejsaren, som grundlagsstiftaren furst Ito starkt underströk i sin kommentar, bevarade de avgörande befogenheterna. Parlamentarism förutsattes ej, lagstiftning krävde kejsarens medverkan, kejsaren kunde utfärda provisoriska lagbrytande förordningar, författningsändringar var möjliga endast på kejsarens initiativ. Allmänna direktiv gavs om medborgerlig frihet, men utformningen överläts åt lagstiftning. Militärens inflytande säkrades genom särskilda bestämmelser och konventioner; försvarsministrarna måste vara officerare, de militära cheferna hade direkt förbindelse med kejsaren. Denna bräckliga konstitutionalism kunde i en kritisk situation lätt omvandlas till en militär och byråkratisk diktatur.

HERBERT TINGSTEN